

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

**ІТ-ПРАВО  
ПІД ЧАС ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ:  
ВІД ПОШУКУ ПАРАДИГМИ  
ДО ПРАГМАТИЧНИХ РІШЕНЬ**

**Колективна монографія**

*За редакцією  
Є. Харитонова, О. Харитонової, І. Давидової*

Одеса  
Фенікс  
2025

*Рекомендовано рішенням вченої ради  
Національного університету «Одеська юридична академія»  
(протокол № 9 від 30 червня 2025 р.)*

**Рецензенти:**

**Майданик Р. А.** – академік НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного процесу Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

**Соколов А. В.** – доктор технічних наук, професор, професор кафедри кібербезпеки Національного університету «Одеська юридична академія»;

**Маковій В. П.** – кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ.

I-87      **ІТ-право під час гібридної війни: від пошуку парадигми до практичних рішень** : кол. монографія / за заг. ред. проф.: Є. Харитонов, О. Харитонов, І. Давидової. – Одеса : Фенікс, 2025. – 588 с.  
ISBN 978-617-8430-70-2

Монографія є продовженням циклу праць колективу кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія», присвячених результатам досліджень цивілістичних шкіл університету від часу їхнього формування до гібридної війни, що триває нині. У третьому томі аналізуються в контексті гібридної війни: проблеми визначення концепту «ІТ-право», особливості правового регулювання відносин, що виникають у зв'язку з використанням інформаційних технологій, особливості механізму цивільно-правового регулювання у сфері ІТ, чинник симулякру, значення та роль інформаційного середовища як стратегічного ресурсу, правові рамки для цифрових активів і перспективи цифрової власності, ІТ-правочини, порушення прав інтелектуальної власності в Інтернет, протидія кіберзагрозам у гібридній кібервійні, загрози вербування неповнолітніх через соцмережі та месенджери та юридичні заходи запобігання таким загрозам, правове регулювання стартапів, е-кредитування, цивільно-правова відповідальність за шкоду, завдану кібератаками, забезпечення інформаційної безпеки електронного судочинства в умовах гібридної війни в Україні та ін.

Авторський колектив концентрував увагу на обґрунтуванні необхідності комплексного вирішення практичних питань впорядкування інформаційно-технологічні відносини в умовах гібридної російсько-української війни. Автори прагнули розкрити особливості правового регулювання цих відносин і запропонувати власне бачення шляхів вирішення проблем, що виникають у цій сфері. Усвідомлюючи спірність низки висновків і пропозицій, автори розраховують на продовження плідних дискусій з проблем правового регулювання інформаційних технологій, зокрема в умовах гібридної війни.

Монографія може бути цікавою науковцям, практикуючим юристам, викладачам, аспірантам, здобувачам вищої освіти, а також широкому загалу небайдужих українців, які цікавляться проблемами правового регулювання у сфері ІТ, зокрема під час гібридної війни.

УДК 340:004:327:355

# ЗМІСТ

|                                                                                                                                                                                         |     |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Авторський колектив . . . . .                                                                                                                                                           | 5   |
| Розділ 1. Прагматична (соціологічна) школа «ІТ-права» –<br>відповідь цивілістики на виклики інформаційного суспільства<br>(Євген Харитонов, Олена Харитонova, Ірина Давидова) . . . . . | 7   |
| Розділ 2. Концепт ІТ-права<br>(Євген Харитонов, Олена Харитонova) . . . . .                                                                                                             | 30  |
| Розділ 3. Гібридна інформаційна війна та інформаційні технології<br>(Євген Харитонов, Олена Харитонova) . . . . .                                                                       | 65  |
| Розділ 4. ШІ як бінарна категорія ІТ<br>(Євген Харитонов, Олена Харитонova) . . . . .                                                                                                   | 93  |
| Розділ 5. Симулякр, гібридна (інформаційна) війна і потенціал ІТ<br>(Євген Харитонов, Олена Харитонova) . . . . .                                                                       | 119 |
| Розділ 6. Інформаційне середовище як стратегічний ресурс<br>у гібридних конфліктах (Оксана Калітенко) . . . . .                                                                         | 143 |
| Розділ 7. Правові рамки для цифрових активів: перспективи<br>цифрової власності (Катерина Некіт) . . . . .                                                                              | 175 |
| Розділ 8. Захист немайнових прав у медіапросторі в період гібридної війни<br>(Алла Кирилюк, Лариса Галупова) . . . . .                                                                  | 203 |
| Розділ 9. ІТ-правочини в умовах гібридної війни (Ірина Давидова) . . . . .                                                                                                              | 250 |
| Розділ 10. Порушення прав інтелектуальної власності в мережі інтернет<br>під час гібридної агресії в умовах воєнного стану (Наталія Бааджи) . . . . .                                   | 279 |
| Розділ 11. Кіберзагрози у гібридній кібервійні: дія і протидія<br>(Євген Харитонов, Олена Харитонova) . . . . .                                                                         | 323 |
| Розділ 12. Етико-юридичні аспекти використання штучного інтелекту<br>в мережі інтернет в умовах гібридної війни (Олександр Омельчук) . . . . .                                          | 351 |
| Розділ 13. Застосування систем автоматизованого прийняття рішень<br>під час збройного конфлікту (Віра Токарева) . . . . .                                                               | 378 |

|                                                                                                                                                                         |     |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Розділ 14. Гібридна війна і кіберзброя<br>(Євген Харитонов, Олена Харитонova) . . . . .                                                                                 | 388 |
| Розділ 15. Вербування неповнолітніх через соцмережі та месенджери<br>в умовах гібридної війни: загрози, механізми та заходи запобігання<br>(Вікторія Рябченко). . . . . | 420 |
| Розділ 16. Правове регулювання діяльності стартапів в умовах гібридної війни:<br>виклики, можливості та перспективи (Дмитро Розумейко). . . . .                         | 435 |
| Розділ 17. Е-кредитування у період воєнного стану<br>(Олена Берназ-Лукавецька) . . . . .                                                                                | 453 |
| Розділ 18. Цивільно-правова відповідальність за шкоду, завдану кібератаками<br>(Богдан Фасій) . . . . .                                                                 | 483 |
| Розділ 19. Сімейні правовідносини в сфері інформаційних технологій<br>в умовах гібридної війни (Оксана Сафончик) . . . . .                                              | 514 |
| Розділ 20. Забезпечення інформаційної безпеки електронного судочинства<br>в умовах гібридної війни в Україні (Крістіна Дрогозюк) . . . . .                              | 545 |
| Розділ 21. Кіберспортивна дипломатія: перспективи для України<br>(Максим Ткалич, Юлія Толмачевська) . . . . .                                                           | 557 |
| Список основних праць представників школи . . . . .                                                                                                                     | 565 |

## Авторський колектив

**Харитонов Євген** (ORCID ID: 0000-0001-5521-0839), доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, зав. кафедри цивільного права НУ «ОЮА»: розділ 1 (у співав. з О. Харитоновою, І. Давидовою); розділ 2 (у співав. з О. Харитоновою); розділ 3 (у співав. з О. Харитоновою); розділ 4 (у співав. з О. Харитоновою); розділ 5 (у співав. з О. Харитоновою); розділ 11 (у співав. з О. Харитоновою); розділ 14 (у співав. з О. Харитоновою);

**Харитонova Олена** (ORCID ID: 0000-0002-9681-9605), докторка юридичних наук, професорка, членкиня-кореспондент НАПрН України, зав. кафедри права інтелектуальної власності і патентної юстиції НУ «ОЮА»: розділ 1 (у співав. з Є. Харитоновим, І. Давидовою); розділ 2 (у співав. з Є. Харитоновим); розділ 3 (у співав. з Є. Харитоновим); розділ 4 (у співав. з Є. Харитоновим); розділ 5 (у співав. з Є. Харитоновим); розділ 11 (у співав. з Є. Харитоновим); розділ 14 (у співав. з Є. Харитоновим);

**Давидова Ірина** (ORCID ID: 0000-0001-5622-671X), докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри цивільного права НУ «ОЮА»: розділ 1 (у співав. з Є. Харитоновим, О. Харитоновою); розділ 9;

**Некіт Катерина** (ORCID ID: 0000-0002-3540-350X), докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри цивільного права НУ «ОЮА»: розділ 7;

**Сафончик Оксана** (ORCID ID: 0000-0001-6781-8219), докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри цивільного права НУ «ОЮА»: розділ 19;

**Бааджи Наталія** (ORCID ID: 0000-0002-9889-4879), кандидатка юридичних наук, доцента, доцентка кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції НУ «ОЮА»: розділ 10;

**Берназ-Лукавецька Олена** (ORCID ID: 0000-0002-2133-1672), кандидатка юридичних наук, доцента, доцентка кафедри цивільного права НУ «ОЮА»: розділ 17;

**Галупова Лариса** (ORCID ID: 0000-0001-6263-2773), кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції НУ «ОЮА»: розділ 8 (у співав. з А. Кирилюк);

**Дрогозюк Крістіна** (ORCID ID: 0000-0001-9254-9575), кандидатка юридичних наук, доцента, доцентка кафедри цивільного, нотаріального та виконавчого процесу НУ «ОЮА»: розділ 20;

**Калітенко Оксана** (ORCID ID: 0000-0003-1001-3561), кандидатка юридичних наук, доцентка, професорка кафедри цивільного права НУ «ОЮА»: розділ 6;

**Кирилюк Алла** (ORCID ID: 0000-0002-3051-6599), кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції НУ «ОЮА»: розділ 8 ( у співав. з Л. Галуповою);

**Омельчук Олександр** (ORCID ID: 0000-0002-0082-3619), кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права НУ «ОЮА»: розділ 12;

**Ткалич Максим** (ORCID ID: 0000-0003-4224-7231), кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права Запорізького національного університету: розділ 21 (у співав. з Ю. Толмачевською);

**Токарева Віра** (ORCID ID: 0000-0002-8409-1477), кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри цивільного права НУ «ОЮА»: розділ 13;

**Толмачевська Юлія** (ORCID ID: 0000-0002-7964-8875), докторка філософії (081 право): розділ 21 (у співав. з О. Ткаличем);

**Фасій Богдан** (ORCID ID: 0000-0002-8715-930X), кандидат юридичних наук, доцент, декан факультету судового та міжнародного права НУ «ОЮА»: розділ 18;

**Розумейко Дмитро** (ORCID ID: 0000-0001-8206-1031), аспірант кафедри цивільного права НУ «ОЮА»: розділ 16;

**Рябченко Вікторія** (ORCID ID: 0009-0007-1542-6492), аспірантка кафедри цивільного права НУ «ОЮА»: розділ 15.

## Розділ 1

---

# ПРАГМАТИЧНА (СОЦІОЛОГІЧНА) ШКОЛА «ІТ-ПРАВА» – ВІДПОВІДЬ ЦИВІЛІСТИКИ НА ВИКЛИКИ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

DOI

**Євген Харитонов**

*доктор юридичних наук, професор,  
член-кореспондент НАПрН України*

**Олена Харитонova**

*докторка юридичних наук, професорка,  
членкиня-кореспондент НАПрН України*

**Ірина Давидова**

*докторка юридичних наук, професорка*

## Попередні зауваження

Технічний прогрес, в основі якого беззаперечно є результати інтелектуальної діяльності, в свою чергу створює нові можливості для розширення сфер і способів використання об'єктів права (права інтелектуальної власності, цивільного права), вираження їх у нових формах, зокрема цифровій. Позитивною рисою цифрової форми є не лише спрощення тиражування та розповсюдження об'єктів інтелектуальної власності на матеріальних носіях, а й створення умов для їх передачі в електронних мережах. Розміщення об'єктів права інтелектуальної власності у Всесвітній мережі Інтернет наразі стало чи не найбільш використовуваним способом їх поширення. У зв'язку з цим дослідження правових проблем, пов'язаних із використанням інформаційних технологій, набуває усе більшої актуальності.

Природно, що зазначенні питання привертають увагу вітчизняних правознавців, і передусім, цивілістів, фахівців у галузі інформаційного права, прав інтелектуальної власності (Т. В. Бачинський, О. О. Баранов, О. Е. Сімсон, Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova, О. С. Явор-

ська). Обговорювалися вони й на конференціях, присвячених проблемам ІТ-права.<sup>1</sup> Разом із тим, поки що не розглядалися питання формування та розвитку вітчизняних шкіл ІТ-права, хоча з публікацій та матеріалів наукових конференцій виразно помітне існування розбіжностей у підходах до розуміння його основних категорій у провідних юридичних вищих навчальних закладах України.

**Метою цього розділу** є визначення особливостей Одеської школи ІТ-права, сформованої на базі кафедр цивільного права і права інтелектуальної власності та патентної юстиції Національного університету «Одеська юридична академія».

**І Етап. Початок формування школи.** Сьогодні, напевно, знайдеться суб'єкт суспільних відносин, який у своїй діяльності так чи інакше не використовував би інформаційні технології, об'єкти інтелектуальної власності тощо. Попит на «нематеріальний товар» з кожним днем дедалі зростає. Це значною мірою пов'язане з формуванням інформаційного суспільства, остронь якого не може залишитися й Україна. Інформаційне суспільство – це суспільство, яке створюється внаслідок нової індустріальної революції на базі інформаційних і телекомунікаційних технологій та на базі інформації, яка є виразником знання людей. Завдяки технологічному прогресу в такому суспільстві оброблення, накопичення, отримання і обмін інформацією в будь якій її формі – звуковій, письмовій або візуальній – не обмежені за відстанню, часом і обсягами. Ця революція додає великих можливостей людському інтелекту і створює ресурси, що змінюють спосіб суспільної праці і суспільного життя<sup>2</sup>. Вважається, що в «інформаційному суспільстві» створення, розповсюдження, використання,

<sup>1</sup> Захист права інтелектуальної власності у мережі Інтернет: теоретичні та практичні аспекти: матеріали Інтернет-конференції (Одеса, 22 травня 2015 р.). Одеса: Юридична література, 2015; ІТ право: проблеми і перспективи розвитку в Україні: зб. матер. наук.-практ. конф. (м. Львів, 18 лист. 2016 р.). Львів: Львівська політехніка, 2016. 396 с.; Правове регулювання ІТ-відносин: матер. всеукр. кругл. столу (м. Одеса, 18 травня 2017 р.). Одеса: Фенікс, 2017; ІТ-право: проблеми і перспективи розвитку в Україні: збірник матеріалів ІІ науково-практичної конференції (Львів, 17 листопада 2017 р.). Львів: Львівська політехніка, 2017. 318 с.

<sup>2</sup> Європа та Глобальне інформаційне суспільство. Рекомендації Європейській раді. Брюссель, 26 травня 1994 р. (Europe and the Global Information Society. Recommendations to European Council. Brussels, 26 May 1994). В зб. «Європа на шляху до інформаційного суспільства. Матеріали Європейської Комісії 1994-1995 рр. Київ, Державний комітет зв'язку та інформатизації України. Вид. «Зв'язок», 2000.



узагальнення і маніпулювання інформацією становить значну частину економічної, політичної та культурної діяльності. Економіка знань стає економічною копією цієї діяльності, оскільки добробут суспільства створюється через експлуатацію знань або розуміння суті речей та процесів. Люди які мають засоби і можливості для участі в такому суспільстві, отримують певні додаткові вигоди, порівняно з тими, хто таких можливостей або засобів не має. «Інформаційне суспільство» вважається наступником «індустріального суспільства», через що його часто називають суспільством «постіндустріальним».

Оскільки інформація тісно пов'язана з правом інтелектуальної власності, дослідження проблем останнього належить до найактуальніших завдань сучасного правознавства. Однією з перших на Півдні України до розгляду згаданих проблем звернулися кафедра права інтелектуальної власності та корпоративного права НУ «ОЮА» (тепер – кафедра права інтелектуальної власності та патентної юстиції) і кафедра цивільного права НУ «ОЮА», колективи яких більш ніж десять років тому почали дослідження теоретичних та практичних проблем охорони та захисту права інтелектуальної власності в Інтернеті. Ще з 2012 р. предметом наукових досліджень співробітників кафедри стали проблеми, пов'язані із питаннями права на інформацію в електронному вигляді, встановлення її змісту, свободи її поширення тощо; інформаційної безпеки; правової природи мережі, сутності інтернет-відносин, Інтернет-права; укладення електронних угод; неправомірної поведінки користувачів Інтернету (несанкціонований доступ, порушення норм суспільної моралі тощо; охороноздатності розміщених в Інтернеті матеріалів; передачі та захисту авторських прав при копіюванні; захисту авторських та суміжних прав при діяльності електронних видавництв; захисту прав на комп'ютерні програми тощо).

Однією з проблем теоретичного характеру, що потребували вирішення, було визначення правової природи Всесвітньої мережі, правовідносин, що виникають, кола учасників, їх специфіки, змісту тощо. Відносини, що виникають у Інтернеті, мають специфіку, яка зумовлена віртуальним простором, його міжнародним, транскордонним, децентралізованим характером. Цей простір має власні правила функціонування, мову, мережеву культуру. Інформація передається у мережі Інтернет переважно у вигляді творів, які підлягають охороні авторським правом будь-якої з країн Бернського Союзу нарів-

ні з творами, закріпленими в більш традиційних формах, за умови відповідності встановленим законодавством країни критеріям охорони, незалежно від виконання яких-небудь формальностей та факту опублікування. Власники авторських прав стикаються зі значними ризиками, обумовленими існуванням інформаційних технологій. Транскордонний характер Інтернету та цифрова форма фіксації розміщених в ньому творів значно ускладнюють здійснення авторами та їх правонаступниками своїх прав.

Щодо Інтернету, як правової категорії, в юридичній доктрині досі немає єдиного розуміння його правової природи – як об'єкта права чи суб'єкта права, об'єкта чи предмету правового регулювання, що зумовило дослідження відповідної проблематики колективом кафедри.<sup>1</sup> Проведене комплексне дослідження доктринальних підходів до визначення поняття категорій «Інтернет», «Інтернет відносини», правових засад їх регулювання, в межах якого отримані результати, що вирізняються науковою новизною. Було запропоноване авторське визначення категорії «Інтернет» як глобальної загальнодоступної інформаційно-телекомунікаційної мережі зі складною багаторівневою інфраструктурою, що функціонує на засадах транскордонного управління та надає можливості для створення, розміщення інформації та доступу до неї, а також надання пов'язаних з цим інформаційних послуг.

Поступово формується розуміння Інтернет-відносин, як відносин, що виникають між користувачами всесвітньої інформаційної мережі.<sup>2</sup> Під час проведеного науковцями кафедри права інтелектуаль-

<sup>1</sup> Харитонova О. І., Позова Д. Д. До проблеми визначення правової природи мережі Інтернет. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2015. № 4. С. 80-89; Кирилюк А. В. Юридична природа мережі Інтернет: історія створення, будова та можливості. *Часопис цивілістики*. 2014. Вип. 17. С. 204-209, та ін.

<sup>2</sup> Харитонova О. І. До питання про коректність вживання терміно-поняття «Інтернет-відносини». *«Римське право і сучасність» (Шерешевські читання): матеріали Міжнародної наукової конференції. Частина I*. (11 травня 2012 року. м. Одеса). Одеса: Говерла. С. 111-112; Харитонova О. І. До проблеми визначення суб'єктного складу відносин у мережі Інтернет. *Проблеми вдосконалення цивільного законодавства України: матеріали Круглого столу* (12 травня 2012 року, м. Одеса). Одеса: Фенікс, 2012. С.143-145; Харитонova О. І. Специфіка регулювання відносин у всесвітній мережі Інтернет: до проблемні питання. *Римське право і сучасність: матер. Міжнар. наук. конф.* (Одеса, 29 травня 2015 р.). Одеса: Фенікс, 2015. С. 90-91; Харитонova О. І., Харитонов Є. О. «Інтернет-відносини» – віртуальна нереальність. *Від засад римського права до принципів приватного права ЄС: матер. круглого столу* (м. Одеса, 29 травня 2015 р.). Одеса: Фенікс, 2015. 27-30; Позова Д. Д. Особливості правовідносин у мережі Інтернет. *Часопис цивілістики*. 2015. № 20; Харитонova О. І., Ульянова Г. О., Кирилюк А. В.,

ної власності комплексного дослідження було розкрито поняття та особливості таких відносин, співвідношення відносин, які виникають в Інтернеті та правовідносин інтелектуальної власності; визначені особливості суб'єктного складу відносин, які виникають в Інтернеті. Встановлено, що поняття Інтернет-відносин не є коректним, а має йтися про відносини у Інтернеті, оскільки відносини, що складаються у Мережі, існують паралельно з реальними відносинами, водночас співпадаючи з останніми за змістом. Таким чином, віртуальні відносини можна класифікувати за предметним критерієм так само, як і відносини реальні. Тут виникають правовідносини різної галузевої приналежності. Так, у цифровому середовищі можуть виникати цивільно-правові відносини, адміністративно-правові відносини, фінансово-правові відносини тощо. За межами відносин, що виникають у цифровому середовищі, залишаються відносини, що виникають при порушенні прав і обов'язків у Мережі – відносини цивільної, адміністративної відповідальності, кримінальної відповідальності.

На підставі проведеного дослідження об'єктів права інтелектуальної власності, які поширюються, використовуються в Інтернеті<sup>1</sup>, виділено новий критерій для їх класифікації: цільове призначення результатів інтелектуальної власності, на підставі якого останні розділяються на дві категорії: об'єкти, які створюються з метою забезпечення функціонування мережі Інтернет, інші об'єкти, які поширюються в мережі. Досліджено об'єкти, які забезпечують функціонування Інтернету. До таких об'єктів відносять веб-сайти та доменні імена, особливість яких полягає в тому, що вони забезпечують можливість розміщення інформації в Мережі. Не менш важливе значення для забезпечення поширення інформації в Мережі, у тому числі й об'єктів прав інтелектуальної власності, мають і комп'ютерні програми. Спе-

---

Симонян Ю. Ю., Бааджи Н. П., Позова Д. Д., Григор'янц Г. І., Бузова Л. І., Мартинюк І. В. Проблеми питання визначення правової природи і структури правовідносин інтелектуальної власності, що виникають у мережі Інтернет. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2015. Вип.17; Еннан Р. Є. Поняття, ознаки, сутність, специфіка та види відносин у мережі Інтернет. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2013. № 3. С. 10-19.

<sup>1</sup> Харитоновна О. І. Категорії «інформація» та «об'єкт авторських прав»: до проблеми співвідношення. *Традиції та новації юридично минуле, сучасність, майбутнє*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2017 р.); Кирилук А. В. Особливості розміщених в Інтернеті творів як предмета авторського права. *Часопис цивілістики*. 2012. Вип. 13. С.120-123.

цифіка кожного із зазначених об'єктів права інтелектуальної власності зумовлює необхідність вироблення спеціальних умов їх охорони та правил використання.<sup>1</sup>

Запропонована також класифікацію результатів інтелектуальної, творчої діяльності, які використовуються в Інтернеті; визначено статус Інтернет-провайдерів, як спеціального учасника відносин, що виникають в Інтернеті<sup>2</sup>; розкрито особливість захисту авторських прав залежно від категорії сайтів, на яких вони розміщені (платні або безоплатні сайти).

Спеціальним напрямком досліджень проблем, пов'язаних з широким використанням інформаційних технологій, стало дослідження захисту прав інтелектуальної власності в Інтернеті від піратства, плагіату та інших порушень.<sup>3</sup> Крім поширеного підходу до піратства

<sup>1</sup> Кирилюк А. В. Різновиди сайтів. *Priority a strategie pre rozvoj pravnej vedy vo svete vedy. Zbornik prispievkov z medzinarodna vedecko-prakticka konferencia (28-29 oktobra 2016)* Se-fredaktor: prof. JUDr. Stanislav Mraz, CSc. – Vysoka skola Danubius, Sladkovicovo; Бааджи Н. П. Доменне ім'я як об'єкт права інтелектуальної власності. *Правове життя сучасної України: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (16-17 травня 2013 р.)*. Т. 2. С. 669-672; Симонян Ю. Ю. Удосконалення правової охорони комп'ютерних програм і баз даних. *Правове життя сучасної України: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої ювілею академіка С. В. Ківалова (16-17 травня 2014 р., м. Одеса)*. у 2 т. Т.1. Одеса: Юридична література, 2014. С.493-496 та ін.

<sup>2</sup> Кирилюк А. В. Провайдери як учасники інформаційних відносин. *Верховенство права та правова держава: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 16-17 жовтня 2015 р.)*. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2015. С. 151-153; Бурова Л. І. Відповідальність Інтернет провайдерів за порушення прав на результати інтелектуальної діяльності в мережі Інтернет. *Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики: III Всеукраїнська науково-практична конференція (11 березня 2011 р., м. Маріуполь)*. С. 174-176; Кулініч О. О. Порушення прав та інтересів фізичних осіб при проведенні зйомки у режимі он-лайн за допомогою Всесвітньої мережі Інтернет. *Римське право і сучасність: матеріали Міжнародної наукової конференції (11 травня 2012 р., м. Одеса)*, 2012. С. 120-121.

<sup>3</sup> Харитоновна О. І. Проблемні питання порушення авторських прав у Всесвітній мережі Інтернет. *Правове життя сучасної України: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (16-17 травня 2013 р.)*. Т.2. Одеса: Фенікс, 2013. С.652-654; Харитоновна О. І. Піратство у всесвітній мережі Інтернет. *Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (15-16 травня 2015 р., м. Одеса): у 2 т. Т.2. Одеса: Юридична література, 2015. С. 507-509; Симонян Ю. Ю. Проблеми комп'ютерного піратства в Україні. *Правове життя сучасної України: мат. Міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу 20-21 квітня 2012 р. Одеса, 2012. С. 184-186; Кирилюк А. В. Деякі аспекти захисту авторських прав в мережі Інтернет. *Актуальні проблеми цивільного, житлового та сімейного законодавства: матеріали міжнар. Наук.-практ. конф., присвяч. 90-річчю з дня народження д-ра юрид. наук, проф. В. П. Маслова (16 березня 2012 р.)*. Х.: Право, 2012. С. 166-169.**

як суто негативного явища, досліджено також ставлення до поширення піратської продукції в Мережі з позиції споживачів такої продукції.<sup>1</sup> Визначені основні напрями, цілі створення та діяльності піратських партій, як спеціальних учасників відносин, які виникають в мережі Інтернет. Підготована та захищена кандидатська дисертація Грігор'янц Г. І. «Піратство як порушення авторських і суміжних прав в мережі Інтернет».<sup>2</sup>

Результатом дослідження питань порушення прав інтелектуальної власності від плагіату, зокрема, в Мережі, став захист докторської дисертації Г. О. Ульянової «Методологічні проблеми цивільно-правового захисту прав інтелектуальної власності від плагіату».<sup>3</sup>

Крім того, були розроблені пропозиції до проекту Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо захисту авторського права і суміжних прав у мережі Інтернет» щодо удосконалення захисту авторських та суміжних прав в Мережі. Результати науково-дослідної роботи були представлені на науково-практичних конференціях, а також викладені в монографіях, підручниках та більш ніж 400 наукових публікаціях.<sup>4</sup>

Досліджувалися також інші питання, пов'язані із застосуванням ІТ, зокрема, електронна комерція, електронні бібліотеки, електронний документообіг та ін.<sup>5</sup>

---

<sup>1</sup> Грігор'янц Г. І. Деякі проблемні питання захисту об'єктів авторського права в мережі Інтернет. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 4. С. 68-70.

<sup>2</sup> Грігор'янц Г. І. Піратство як порушення авторських і суміжних прав в мережі Інтернет: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2016. 195 с.

<sup>3</sup> Ульянова Г. О. Методологічні проблеми цивільно-правового захисту прав інтелектуальної власності від плагіату: дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2015. 433 с.

<sup>4</sup> Опис див.: у Списку публікацій представників Школи, вміщеному у Додатку до цієї монографії

<sup>5</sup> Правове регулювання використання зображень у електронних бібліотеках за законодавством України: монографія/ О. І. Харитонova, О. О. Кулініч, С. В. Мазуренко, І. В. Менсо. Одеса: Юридична література, 2017. 72 с.; Менсо І. В. Правові аспекти створення електронних бібліотек. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (16-17 травня 2014 року). Одеса: Юридична література, 2014 р. Том І. С. 510-512; Бааджи Н. П. Цифровий ідентифікатор DOI як дієвий спосіб захисту авторського права і суміжних прав у цифровому середовищі. *Актуальні проблеми політики*. 2015. Вип. 55. С. 267-274; Еннан Р. Є. Електронний (мережевий) договір: поняття, ознаки, види, порядок укладання. *Цивільний кодекс України: досвід 10 років застосування: матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Цивілістичні читання, присвячені пам'яті професора І. В. Шерешевського* (м. Одеса, 6 грудня 2013 р.). Одеса: Фенікс, 2013. С. 114-116.

На підставі аналізу проекту Закону України «Про електронну комерцію», прийнятого постановою Верховної Ради України від 3 червня 2014 р. за основу, обґрунтовано доцільність закріплення в майбутньому законі положень щодо дотримання прав інтелектуальної власності під час виготовлення та (або) розповсюдження, зберігання, перевезення, перетинання митного кордону України відповідного товару як умову належного виконання своїх зобов'язань продавцем (виконавцем, постачальником) товарів, робіт, послуг в електронній комерції.

Новий період формування Одеської школи ІТ-права, який можна вважати етапом зростання її цивілістичної концептуальної складової почався після участі правознавців НУ «ОЮА» у всеукраїнській конференції з проблем і перспектив розвитку ІТ-права в Україні, яка відбулася у Львові в листопаді 2016 р.<sup>1</sup>

Після дискусій на згаданій конференції та за її матеріалами настає доба теоретичного осмислення і систематизації досліджень викликів, які постали перед приватним правом і цивілістикою у зв'язку із широким впровадженням ІТ у повсякденне життя.

У 2017 році О. О. Кулініч захищає докторську дисертацію «Теоретичні проблеми реалізації та захисту права фізичної особи на власне зображення»,<sup>2</sup> у якій піддає аналізу також і відповідні правовідносини у Мережі.

Починають досліджуватися проблеми ІТ-права, інформаційної безпеки тощо<sup>3</sup>. Вивчаються проблеми віртуальної власності, резуль-

<sup>1</sup> ІТ право: проблеми і перспективи розвитку в Україні: зб. матер. наук.-практ. конф. (м. Львів, 18 лист. 2016 р.). Львів: Львівська політехніка, 2016. 396 с.

<sup>2</sup> Кулініч О. О. Теоретичні проблеми реалізації та захисту права фізичної особи на власне зображення: автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2017. 40 с.

<sup>3</sup> Харитонов О. І. Проблемні питання визначення системи (структури) ІТ-права. *ІТ-право: проблеми і перспективи розвитку в Україні*: збірник матеріалів науково-практичної конференції (м. Львів, 18 листопада 2016 р.); Харитонов О. І. Інформаційно-комунікаційні технології і деякі проблеми авторського права. *Правове регулювання ІТ-відносин*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 трав. 2017 р.); Грігор'янц Г. І. ІТ-піратство та інформаційна безпека. *Правове регулювання ІТ-відносин*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 трав. 2017 р.); ІТ-право: поняття та сутність: монографія. За ред. О. І. Харитонової, Є. О. Харитонова. Одеса: Фенікс, 2017. 316 с.; ІТ-право та інформаційна безпека: монографія. За ред. д.ю.н., проф. О. І. Харитонової, проф. Є. О. Харитонова. Одеса: Фенікс, 2017. 176 с.; Information security and IT law in conditions of integration processes: [Collective monograph]. Riga: Izdevnieciba Baltija Publishing, 2017. 213 p. та ін.

тати досліджень якої представлені на міжнародній конференції у м. Вроцлав (Польща)<sup>1</sup>, проблеми штучного інтелекту тощо.

Таким чином, можна говорити про створення методологічного підґрунтя для подальшого розвитку школи ІТ-права разом з науковцями кафедри цивільного права.

Однак, попри те, що термін «ІТ-право» вже широко використовувався як науковцями, так і практиками для позначення норм, що стосувалися сфери ІТ-відносин, загального розуміння сутності цього явища у вітчизняній юриспруденції на той час ще не сформувалося. Більш того, у процесі дискусій з'ясувалося існування серйозних розбіжностей щодо бачення юридичної природи, змісту та обсягу поняття «ІТ-право». Ситуація, що склалася, зумовлює необхідність пошуку відповіді на згадані та інші питання, оскільки від того, які результати будуть отримані, залежить формування концепції ІТ-права і впровадження її в життя.

Зазначеними обставинами зумовлювалася необхідність подальших наукових досліджень на цих теренах, пошуків та обґрунтування парадигми ІТ-права.

На нашу думку, вирішення саме цього завдання було ГОЛОВНИМ ВИКЛИКОМ ПРАВОНАВЦЯМ З БОКУ ІТ (ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА).

Перехід до пошуку відповіді на нього означав також початок II етапу розвитку (трансформації) наукової школи ІТ-права, котрий потребував вирішення завдань, що виникали, за допомогою, головним чином, методів концептного, системного та логічно-структурного аналізу.

## **II Етап. Розгалуження і поглиблення сфери досліджень**

Отже Відповідь на головний Виклик часу (інформаційного суспільства) – встановлення і доведення необхідності дослідження інформаційних, інформаційно-комунікаційних технологій (ІТ, ІКТ), як правового феномену, і встановлення його придатності стати об'єктом правового регулювання на певних засадах, була не завершенням, а лише початком наукових досліджень у цій сфері. Адже тепер було необхідно дослідити адекватність концептів правового регулювання

---

<sup>1</sup> Charytonowa H., Charytonow Y. Własność wirtualna jako intelektualna własność.



окремих категорій, інститутів цивільного права відповідним «категоріальним», «інституційним» Викликам Інформаційного суспільства. Тобто мало відбутися «розгалуження» (спеціалізація, конкретизація) досліджень наукової школи у межах проблематики регулювання ІТ-відносин.

У загальному вигляді напрямки подальших досліджень та проблеми, які вартують глибокого вивчення, були окреслені у частині ІУ «Традиційні цивілістичні категорії і виклики інформаційного суспільства» монографії Євгена та Олена Харитонових, де, зокрема, з погляду необхідності врахування викликів інформаційного суспільства характеризувалися проблеми з'ясування сутності ІТ-права, з'ясування його місця у правовій системі, трансформації розуміння цивільних правовідносин у цифрову добу, викликів інформаційного суспільства вітчизняній концепції права власності та прав інтелектуальної власності, юридична характеристика категорії «штучний інтелект» та з'ясування правової сутності останнього тощо.<sup>1</sup>

Відповідно до названих та супутніх з ними напрямів логіка наступних досліджень виглядала наступним чином.

По-перше, дослідження співвідношення категорій «інформаційне суспільство», «громадянське суспільство», «інтерактивне мережеве громадянське суспільство», «приватне право», «цивільне право» та «ІТ-право».

Головним завданням, яке вирішувалося на цьому напрямку, було визначення співвідношення розуміння та особливостей інформаційного суспільства та громадянського суспільства, як категорій невід'ємно пов'язаних у сучасних умовах з використанням інформаційних технологій.

При цьому, оскільки вираз «інтерактивне громадянське суспільство» наразі є недокоханим концептом, що перебуває у процесі формування, зазначалася доцільність вести мову про «громадянське суспільство цифрової доби», маючи на увазі, що зміст цього поняття залежить від ступеню долучення ІТ до функціонування спільноти, котра є людським субстратом громадянського суспільства.

<sup>1</sup> Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Приватне право як концепт. Том III. Концепт приватного права і рекодифікації цивільного законодавства в Україні: рефлексії фронтиру: монографія. Одеса: Фенікс, 2019. С. 590-673.



Врахування згаданого ступеню долучення ІТ до функціонування громадянського суспільства припускає проведення досліджень у цій сфері з розрізненням кількох «рівнів» долучення. Перший рівень (найпростіший) – використання ІТ як засобу спілкування членів громадянського суспільства (домовленості про зустрічі, повідомлення про заходи, інформація про події, що відбулися, тощо). Другий рівень – підвищення ефективності діяльності громадянського суспільства за рахунок використання можливостей інформаційних технологій (прикладом може бути розширення **соціальною мережею Facebook можливостей сервісу Safety Check, котрий автоматично активується у разі виникнення кризових ситуацій**. Кожен користувач Facebook, який опинився у районі, де автоматично активується опція Safety Check, зможе запропонувати оточуючим або замовити у них їжу, напої, дах над головою та можливість скористатися транспортним засобом).<sup>1</sup>

Найближчим до «повноцінного» концепту «інтерактивного громадянського суспільства» (третім рівнем), є тип соціальних мереж, котрі мають цілі, властиві громадянському суспільству, зокрема, вплив на соціальні зв'язки, який вчиняється шляхом оприлюднення інформації та здійснення на такій основі суспільно-корисної діяльності. (Прикладом такої форми діяльності є соціальна мережа Авааз («голос» на фарсі).<sup>2</sup>

Крім того, завданнями науковців, які працювали у цьому напрямі досліджень було те, що із врахуванням того, що буття громадянського суспільства має підґрунтям приватне право, вони мали додатково вивчити значення цієї обставини для функціонування інтерактивного громадянського суспільства, соціальних мереж тощо, а також проаналізувати зв'язок приватного права, як концепту, з впорядкуванням ІТ-відносин у сфері цивільно-правового регулювання.

По-друге, належна увага мала приділятися визначенню сутності ІТ-права, що, у свою чергу, потребувало обрання методологічних засад розуміння права взагалі, від чого, власне, і залежить бачення сутності ІТ-права, як частини цілого (як конкретного прояву абстрактного поняття).

---

<sup>1</sup> Facebook запроваджує функцію взаємодопомоги під час стихійних лих. URL: <https://ru.slovoidilo.ua/2017/02/09/novost/obshchestvo/facebook-vvodit-funkciyu-vzaimopomoshhi-vo-vremya-stixijnyx-bedstvij>

<sup>2</sup> <https://uk.wikipedia.org/wiki/Avaaz>

У зв'язку з цим обґрунтувалася необхідність розділення праворозуміння на загальносоціальне, коли правом визнаються суспільні явища недержавного походження й функціонування, і спеціальносоціальне, коли правом визнаються явища виключно державного походження,<sup>1</sup> а відтак базовим методологічним імперативом досліджень ставав висновок, що спроби кваліфікувати комплексне правове регулювання інформаційних відносин постіндустріального суспільства, як формування особливої нової галузі права, з позицій нормативістського» праворозуміння. є некоректним.

Тому пропонувалося виходити з того, що «ІТ-право» слід характеризувати з позицій не нормативістського праворозуміння, а цивілізаційного підходу, розуміючи його як сукупність уявлень, понять, знань, асоціацій, емоцій, що виникають у зв'язку з правовим впорядкуванням суспільних відносин, пов'язаних зі створенням та використанням інформаційних технологій.

Таке розуміння «ІТ-права» не заперечувало «нормативне» (законодавче) наповнення цього поняття, але позбавляло необхідності обов'язкової оцінки його як системи правових норм, що утворюють галузь права, відповідні правові інститути тощо. При цьому за межами «ІТ-права» знаходяться норми адміністративного, кримінального, митного, податкового тощо права, оскільки зазначені галузі, як управлінські та охоронні, можуть стосуватися різних видів суспільних відносин, забезпечуючи їхнє впорядкування та охорону.

По-третє, важливим напрямом був аналіз трансформації цивільних правовідносин у цифрову добу. Крім характеристики категорії «інтернет-правовідносин» (правовідносин в Інтернеті), котра досліджувалася вже на попередньому етапі, актуальними стають вивчення особливостей складу цивільних правовідносин, що виникають та функціонують у ІТ-сфері

Відтак дослідники відповідних питань мали з'ясувати виправданість віднесення Інтернет-відносин до нового типу суспільних відносин, які виникають, змінюються і припиняються у кіберпросторі, необхідність чого мотивувалася тезою про самодостатність технічних та технологічних засобів регулювання (саморегулювання) сфери ІТ.

<sup>1</sup> Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. Навч. посібник. Вид. 10-е, доповнене. Львів: Край, 2008. С. 13.

На відміну від зазначених пропозицій, представники Одеської школи виходили з того, що основна частина правовідносин, які виникають у ІТ-сфері («ІТ-правовідносини»), є цивільними регулятивними правовідносинами, котрі у сфері ІТ, однак, стикаються з такими Викликами, як необхідність оновленого розуміння суб'єктів та об'єктів таких правовідносин.

Таке рішення, у свою чергу, ставило перед правознавцями завдання визначення юридичної сутності таких об'єктів, особливостей їхнього правового режиму. При цьому, розширення кола специфічних об'єктів цивільних правовідносин, пов'язаних зі сферою інформаційних технологій, відбувається не лише внаслідок врахування інноваційних результатів інтелектуальної творчої діяльності, але й внаслідок поширювального інноваційного тлумачення видів матеріальних та нематеріальних благ, пов'язаних зі сферою ІТ. Зокрема, наслідком такого підходу стала поява поняття «ІТ-активів», під якими розуміється будь-який ресурс або здатність, що включає в себе ІТ-інфраструктуру, людей, гроші і все, що може сприяти наданню ІТ-послуги. Здатністю є можливість організації, людини, процесу, додатку, конфігураційної одиниці або ІТ-послуги здійснювати діяльність. Здатність – це нематеріальні ресурси організації. Узагальнюючи та залишаючи осторонь питання персоналу, який забезпечує ІТ-діяльність організації, можна зазначити, що ІТ-активом є будь-який ІТ-ресурс або сукупність здатностей здійснювати ІТ-діяльності, які представляють цінність для основної діяльності підприємства.<sup>1</sup>

Низка проблем була зумовлена необхідністю визначення та характеристики особливостей суб'єктивного складу цивільних правовідносин в умовах інформаційного суспільства, аби з'ясувати виправданість тренду фактичного розширення кола їх «учасників» за рахунок «віртуальних суб'єктів» (використання різних форм штучного інтелекту, на які покладаються функції, котрі раніше (і поки що) виконували люди: медичні, юридичні та інші послуги, підготовка та обробка інформації про новини тощо). Завдання актуалізувалося тим, що вже йшлося не просто про використання ІТ як інструментарію в руках людини, а про, значною мірою, автономне функціонування штучного інтелекту в межах і умовах визначених

---

<sup>1</sup> Про розвиток цієї концепції детальніше див.: розділ К. Некіт у цій монографії

завдань з метою виконання останніх. Наступним кроком мало стати створення, так званого, «загального штучного інтелекту», здатного запам'ятовувати отримані навички та використовувати їх для вирішення наступних проблем, що до останнього часу вважалося відмінною рисою людини.

У зв'язку з цим представниками школи було запропоноване і обґрунтоване (зокрема, з посиланням на існуючий досвід використання «теорії фікції» для вирішення аналогічних завдань) при визнанні «штучного інтелекту» у випадках його «самостійної» діяльності учасником відносин у ІТ-сфері, – квазі-суб'єктом цивільних правовідносин. Відтак доводилося, що найпростішим (з прагматичного погляду) рішенням в теперішніх умовах було б доповнення переліку учасників цивільних відносин у ст. 2 ЦК України згадкою про існування четвертого виду суб'єктів, назвавши їх, скажімо, «нібито особи» (зі згадкою при цьому, що до їх числа належать «генеративний штучний інтелект», «віртуальні особи» тощо).

У контексті дослідження трансформацій загальної категорії цивільних правовідносин в інформаційному суспільстві потребували також уваги науковців особливості підстав виникнення, зміни та припинення цивільних прав та обов'язків (юридичних фактів). Поміж таких юридичних фактів провідне місце займають правочини, котрі є найбільш типовими діями, що тягнуть виникнення цивільних правовідносин, як з погляду громадянського суспільства, так і з погляду приватного права взагалі. Одним з найбільш важливих викликів, у цій сфері у зв'язку з формуванням інформаційного суспільства, було питання про роль і значення інформаційних технологій: чи то вони є просто новітньою формою вчинення та фіксації правочину, внаслідок якого виникали правовідносини, чи то у сфері ІТ правовідносини можуть виникати внаслідок правочину не просто оформленого інакше, а інакшого за своєю сутністю. Простішим, на перший погляд, здається перший варіант відповіді. Але дослідження цієї та суміжних з нею проблем представниками наукової школи дало підстави для висновку, що обидва розуміння можуть співіснувати разом. І якщо зміна форми правочину є нормальним явищем і протягом тисячоліть існування цієї категорії відбувалося неодноразово, то виникнення терміно-поняття «електронний правочин» є знаковою подією і знаменує собою початок «прориву» у новий «світ

цифрової доби». Ця важлива проблема, стан та перспективи її вирішення стала об'єктом дослідження у дисертації доктора юридичних наук, виконаної І. В. Давидовою «Правочини та їх недійсність в інформаційному суспільстві».<sup>1</sup>

По-четверте, з огляду на реалії формування інформаційного суспільства, потребувала перегляду класична/ традиційна концепція права власності (речевих прав), згідно якій це відносини, у яких одні особи – власники – ставляться до речей як до своїх, а всі інші – не власники – мають ставитися до них як до чужих й утримуватися від будь-яких зазіхань на ці речі.

Відповідно до такого підходу сформульована дефініція права власності у ст. 316 ЦК України, яка встановлює, що правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших (ст. 314 проєкту ЦК України від 25 серпня 1996 р., передбачала, що правом власності є найбільш повне право, що його особа має на майно, а усі інші особи зобов'язані утримуватися від вчинення будь-яких дій, що можуть порушувати право власності).

Виклик традиційній концепції права власності полягає, передусім, у формуванні концепції, так званої, «віртуальної власності», яка своєю появою завдячує іншій категорії – «віртуальна реальність».

Методологічним підґрунтям появи та існування концепту «віртуальне середовище» є ідея, згідно якій ми існуємо у віртуальному світі, підставою виникнення якого вважається «комп'ютерна симуляція».

Віртуальна соціальна реальність складається з віртуальних соціальних інститутів. У свою чергу, саме завдяки таким інститутам набуває цінності «віртуальна власність», котра сьогодні у багатьох випадках є предметом вже не віртуальних, а реальних товарно-грошових відносин.

Сутність віртуальної власності полягає навіть не в віртуальності середовища, в якому виникають відповідні відносини, а у звільненні ідей від загальних обмежень простору, часу, матерії, а також цензури. Конкуруючи з книгою, яка за своєю природою матеріальна, Інтернет повернув світу думок його початкову віртуальність. Стихія Інтерне-

---

<sup>1</sup> Давидова І. В. Правочини та їх недійсність в інформаційному суспільстві: автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2018. 40 с.

ту – це інновації і комунікації, а не матеріальні речі. Традиційний світ і його правова система ґрунтуються на матеріальній економіці матеріальних благ, тоді як у Інтернеті основою добробуту є творчість людей, нематеріальна за своєю природою.

Враховуючи викладене вище, можемо вести мову про «двоїстість» права віртуальної власності, розрізняючи таке право віртуальної власності, що існує у реальному світі, і таке, що існує у нереальному (уявному, віртуальному) світі.

Право віртуальної власності у реальному світі – це, передусім, право інтелектуальної власності, сутність котрого полягає у тому, що йдеться не про право на річ, а про «право на права».

Право віртуальної власності у віртуальному світі – це право власності на ігрові предмети, створені або придбані гравцем за віртуальну валюту або реальні гроші, віртуальну нерухомість, і все те, що перебуває у віртуальному світі, і може бути об'єктом правочинів.

Наразі поширеним є перший з названих вище феноменів – право віртуальної власності у реальному світі, що, фактично є тотожним концепту «право інтелектуальної власності» Можна припустити, що саме урахування цієї особливості інтелектуальної власності стало методологічними підґрунтям віднесення прав інтелектуальної власності до права власності (пропріетарна теорія).

Пропріетарна теорія права інтелектуальної власності достатньо послідовно проводиться у чинних міжнародно-правових актах і впливає на моделювання національних законодавств.

Отже, інтелектуальна власність за своєю юридичною природою є власністю віртуальною і в такій якості найбільш органічно пристосована до нового світу інформаційних технологій. Основна відмінність між ними полягає в тому, що більшість з віртуальних об'єктів є об'єктами інтелектуальної власності, які учасник віртуального світу використовує на підставі невиключної ліцензії, однак віртуальні предмети все частіше стають предметом правочинів купівлі-продажу, а не уступки прав з ліцензійного договору. Тому віртуальна власність може бути інтелектуальною, а може й не бути такою.

Ведучи мову про віртуальну власність, слід виходити з того, що вона за своєю природою є нематеріальною, як правило, є об'єктом ав-

торського права і виникає у віртуальному середовищі. Застереження про те, що віртуальна власність є, як правило, об'єктом авторського права, свідчить про можливість розподілу всіх об'єктів віртуальної власності на такі, що є об'єктами права інтелектуальної власності і такі, що ними не є.

З цих позицій віртуальна власність може характеризуватися як інформаційний об'єкт, права на який належать одному або декільком власникам. Таким чином, право власності втрачає свою ознаку суто речевого права (зберігаючи, втім, певною мірою зв'язок з майновими правами), а відтак має розглядатися як більш широка, ніж нині, категорія.<sup>1</sup>

Викликом традиційному розумінню права власності, як правоможностей суб'єктів цивільних відносин, наразі також є «Інтернет речей», котрий у найбільш загальному вигляді характеризують як концепцію комунікації об'єктів («речей»), які використовують технології для взаємодії між собою та з навколишнім середовищем, припускаючи при цьому виконання пристроями певних дій без втручання людини. Інтернет речей визначають також як сукупність взаємодіючих технічних систем і комплексів, призначених для реалізації суспільних відносин, у тому числі, пов'язаних з наданням послуг або проведенням робіт, на основі використання різноманітних даних та Інтернету за безпосередньої участі або без участі суб'єктів цих відносин (юридичних або фізичних осіб).<sup>2</sup>

Інтернет речей припускає можливість певної діяльності, спрямованої на певний результат (і очевидно, настання певних не лише фактичних, а й правових наслідків) в інформаційному суспільстві без участі суб'єктів цивільних відносин, що згадуються у ЦК України. І хоча у більшості випадків оцінка Інтернету речей є позитивною (особливо з боку розробників), однак у зв'язку з поширенням цього явища виникає низка ризиків, що потребує впорядкування відповідних суспільних відносин. Разом із тим, не з'ясованим поки що залишається навіть питання, чи виправдано вважати Інтернет речей об'єктом чи

---

<sup>1</sup> Харитонova О. І., Харитонов Є. О. Віртуальна власність та право інтелектуальної власності. *Спогади про Людину, Вченого, Цивіліста-епоху* (до 85-річчя від Дня народження академіка Ярославни Миколаївни Шевченко). За заг. ред. Р. О. Стефанчука. К.: АртЕк, 2017. С. 335-347.

<sup>2</sup> Баранов О. «Інтернет речей» як правовий термін. *Юридична Україна*. 2016. № 5-6. С. 96-103.



суб'єктом правовідносин.<sup>1</sup> У другому випадку виникає необхідність перегляду суб'єктного складу правовідносин власності та розширення його за рахунок робіт.

Наразі не існує готових відповідей на згадані Виклики. Однак необхідність перегляду традиційної концепції права власності сумнівів не викликає.<sup>2</sup>

Висновок про те, що вітчизняна концепція права власності не враховує Викликів інформаційного суспільства, став тригером для активізації досліджень Одеської наукової Школи на цьому напрямку.

Відтак, крім проведення низки наукових заходів, аналізу цих питань у низці публікацій, результатом досліджень у цій сфері стала підготовка і захист дисертації доктора юридичних наук К. Г. Некіт «Право приватної власності в інформаційному суспільстві».<sup>3</sup>

По-п'яте, важливим напрямом досліджень стали питання забезпечення інформаційної безпеки у сфері інформаційних технологій. Якщо на початку російської інвазії 2014 року гібридна російсько-українська (зокрема, інформаційна) війна точилася значною мірою за допомогою загальних, більш традиційних засобів інформаційного впливу (друковані медіа, телевізійні передачі, кінофільми тощо), то з часом вона усе більше переходила у сферу он-лайн, що актуалізувало питання використання, поряд з іншими, юридичних заходів протистояння агресії у мережі Інтернет. Це зумовило активізацію досліджень відповідної проблематики.<sup>4</sup>

<sup>1</sup> Харитонova О. І., Харитонов Є. О. Інтернет речей: об'єкт чи суб'єкт правовідносин. *ІТ-право та цифрове суспільство*: матеріали Всеукр. конференції (м. Одеса, 24 листопада 2017 р.). За заг. ред. д.ю.н., проф. Є. О. Харитонova. Одеса: Юрид. література, 2017. С. 5-8.

<sup>2</sup> Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Категорія «право власності» перед викликами цифрового світу. *Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні*. Всеукр. наук.-практ. конф. до 90-річчя від дня народження Ю. С. Червоного (м. Одеса, 6 листоп. 2017 р.). За заг. ред. Н. Б. Голубевої. Одеса: Фенікс, 2017. С. 21-25.

<sup>3</sup> Некіт К. Г. Право приватної власності в інформаційному суспільстві: цивілістична теорія і практика реалізації: дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2021. 574 с.

<sup>4</sup> Харитонов Є. О. Інформаційна безпека з погляду цивілістики. *Цивільне право та інформаційна безпека в умовах інтеграційних процесів*: мат. кругл. столу (3 червня 2017 р., м. Одеса). Збірник матеріалів Міжнародного Конгресу «Правові проблеми державно-правового партнерства в умовах євроінтеграції», присвяченого 20-річчю Національного університету «Одеська юридична академія», м. Одеса, 2-4 червня 2017 р. Одеса: Юридична література, 2017. С. 64-68; Харитонов Є. О. Проблема асекурація інформаційної безпеки неповнолітніх у ІТ-сфері в контексті немайнових правовідносин батьків та дітей. *Сучасний стан і перспективи розвитку сімейного права України в*



Слід зазначити, що на певний час цілеспрямовані дослідження у цій сфері були перервані ще одним, «стороннім», здавалось, щодо розвитку інформаційного суспільства Викликом – пандемією «коронавірусу». Цей виклик певною мірою змінив вектор дослідження правових проблем використання інформаційних відносин. Варто зауважити, що поряд з негативними наслідками для суспільства, пандемія стала потужним поштовхом до розвитку, а відтак вивчення, таких засобів ІТ-сфери як електронна торгівля, дистанційне навчання, електронне обслуговування тощо. Відповідною була і реакція науковців Школи, які протягом 19-20 років підготували і видали низку публікацій (зокрема, монографій) присвячених цим проблемам.<sup>1</sup>

---

умовах адаптації до Європейського права: мат. всеукр. кругл. столу (26 травня 2017 р., м. Одеса). Одеса: Фенікс, 2017. С. 4-9; Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Проблеми правового регулювання в ІТ-сфері в умовах інформаційної війни. *Проблеми відновлення конституційного ладу в Україні*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. м. Київ. 19-20 травня 2017 р. Київ: Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського. 2017. С.159-163; ІТ-право та інформаційна безпека: монографія. За ред. О. І. Харитонovої, Харитонova О. О. Одеса: Фенікс, 2017. 176 с.; Інформаційна безпека: проблеми приватного права: навчальний посібник. Голов. ред. Є. О. Харитонов. Одеса: Юридична література, 2019; Харитонova О., Харитонов Є. Інформаційна безпека як один з чинників національної безпеки України: загрози під час війни. *Незалежність України: права людини та національна безпека*: збірник матеріалів Четвертої міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 12 квітня 2024 року). Київ: КНТ. 2024. С. 53-56; Харитонova О., Харитонов Є. Віртуальний світ, віртуальна ідентичність, симулякри та гібридна війна. *Цифрова трансформація в Україні: III, метавесвіт і суспільство 5.0*. Наукова апробація. моногр. Відредаговано: Олексій Костенко, канд. в праві Юрій Єхануров, канд. в економіці SciFormat Publishing Inc. Канада, 2024 рік . Р. 14-20.DOI:10.69635/978-1-0690482-1-9 [https://sciformat.ca/books/index.php/sf/catalog/view/3/2/16?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAAR3U0hRu8KJjNZMoD6mUb2AKm2dW54pcXOTiLiuciDaCbUnDKQa8gLwtDAY\\_aem\\_Eehovn1QIO3G9O7xV6JyWg&sfnsn=mo](https://sciformat.ca/books/index.php/sf/catalog/view/3/2/16?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAAR3U0hRu8KJjNZMoD6mUb2AKm2dW54pcXOTiLiuciDaCbUnDKQa8gLwtDAY_aem_Eehovn1QIO3G9O7xV6JyWg&sfnsn=mo)

<sup>1</sup> Права приватної особи в умовах пандемії COVID-19: проблеми здійснення і захисту: моногр. / За ред. Харитонovої Є. О., Харитонovої О. І., Некіт К. Г. Одеса: Гельветика, 2020; Харитонов Є. О., Харитонova О. І. COVID-19 і делікти створення небезпеки. *Часопис цивілістики*. 2020. № 38. С. 5-11; Харитонов Є. О. Пандемія COVID-19 та деякі актуальні проблеми цивілістики. *Проблеми правового регулювання цивільних відносин в умовах COVID-19*: матер. Всеукр. науково-практичної онлайн-конференції (23 квітня 2020 р.). Одеса: Фенікс, 2020. С. 5-7; Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Примус і цивільно-правова відповідальність як засоби подолання конфлікту інтересів при COVID-19. *Цивілістичні проблеми колізії приватних та публічних інтересів в умовах пандемії COVID-19*: матер. Всеукр. наук.- практ. конференції. Одеса, 2020. С. 6-11; Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Конфлікт та солідарність інтересів в умовах пандемії COVID-19. *Часопис цивілістики*. 2021. № 40. С. 5-11; Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Деякі проблеми вакцинації від Ковід-19 з погляду цивільного права. *Часопис цивілістики*. 2021. № 43. С. 5-14; Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Механізм цивільно-правового регулювання

Нарешті, ще одним (і найбільш потужним та небезпечним) Викликом стало повномасштабне вторгнення російських військ 24.2.2022 року), котре перевело гібридну російсько-українську війну у нову якість, змінило розуміння понять «кіберзброя» і «кіберзагроз», характер і ступінь вимог до «кібербезпеки», а також стрімко прискорило розвиток «штучного інтелекту», незмірно посиливши його «бінарність» і створивши колізію допустимості його «наступального» і «оборонного» застосування.

У таких умовах зросло значення оперативного вирішення практичних питань у сфері ІТ, які потребують правового забезпечення.

Враховуючи цю потребу, Школа у своїх дослідженнях почала активно використовувати розуміння права і методи дослідження, ефективні з погляду практичних результатів під час гібридної війни.

Це дає підстави наразі характеризувати її як «прагматичну/ соціологічну школу ІТ-права».

Крім того, активно розвивається напрям **(ІІІ етап) досліджень Штучного інтелекту**, що має тенденцію до виокремлення в окрему школу, здобутки якої наразі відображені у низці публікацій – від тез на конференціях і наукових статей до монографій і дисертацій, спеціально присвячених правовим проблемам штучного інтелекту.

Зокрема, наразі увага у цій галузі приділяється, головним чином, таким категоріям, як «симулякри»<sup>1</sup>, «цифрова людина, цифрова

---

відносин в умовах пандемії COVID-19: антропологічний коректив. *Часопис цивілістики*. 2021. № 44. С. 5-18; Вакцинація від COVID-19: соціальні та правові проблеми: моногр. За ред. Є. О. Харитонова, О. І. Харитонової, К. Г. Некіт. Одеса: Гельветика, 2022. 374 с.

<sup>1</sup> Харитонova О. І., Харитонов Є. О. Дещо про симулякри, нову реальність і політичні процеси в Україні. *Актуальні проблеми інтелектуального, інформаційного та ІТ права*: матеріали третьої всеукраїнської науково-практичної конференції (Львів, 17-18 травня 2019 р.). Львів: Юрид. ф-т Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2019. С. 176-191. 218 с.; Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Віртуальний світ, віртуальна особистість і симулякри. *Цифрова трансформація та цифрова економіка в умовах воєнного стану: аспекти інтелектуальної власності*: збірник матеріалів V Всеукр. наук.-практ. конф. з проблем економіки інтелектуальної власності, 27 травня 2022 р., Київ: Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності НАПрН України, 2022. С. 225-229; Харитонova О., Харитонов Є. Віртуальний світ, віртуальна ідентичність, симулякри та гібридна війна. *Цифрова трансформація в Україні: ІІІ, метавсесвіт і суспільство 5.0. Наукова апробація*. Моногр. Відредаговано: Олексій Костенко, канд. в праві, Юрій Єхануров, канд. в економіці SciFormat Publishing Inc. Канада, 2024 рік. Р. 14-20. DOI:10.69635/978-1-0690482-1-9. [https://sciformat.ca/books/index.php/sf/catalog/view/3/2/16?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAAR3U0hRu8KJjNZMoD6mUb2AKm2dW54pcXOTiLiuciDaCbUnDKQa8gLwtDAY\\_aem\\_Eehovn1QlO3G9O7xV6JyWg&sfnsn=mo](https://sciformat.ca/books/index.php/sf/catalog/view/3/2/16?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAAR3U0hRu8KJjNZMoD6mUb2AKm2dW54pcXOTiLiuciDaCbUnDKQa8gLwtDAY_aem_Eehovn1QlO3G9O7xV6JyWg&sfnsn=mo)

особистість»<sup>1</sup>, «віртуальна власність»<sup>2</sup>, «інтернет речей»<sup>3</sup>, «цифрові права»<sup>4</sup>, «об'єкти, створені штучним інтелектом»<sup>5</sup>, «правова природа штучного інтелекту»<sup>6</sup> тощо. В цьому сенсі відбувається дослідження ІТ-відносин з подальшим їх перенесенням у віртуальну сферу, ана-

<sup>1</sup> Харитонova О. І., Харитонов Є. О. Цифрова людина, цифрова особа та цифрова особистість: до проблеми співвідношення. *Часопис цивілістики*. 2023. № 49. С. 5-13; Харитонova О., Харитонов Є. Категорії нової реальності: цифрова людина, цифрова особа, цифрова особистість та цифрова ідентичність: до проблеми співвідношення. *Правове регулювання цифрової економіки та штучного інтелекту: національний та міжнародний виміри*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції 16 листопада 2023 р.; Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності НАПрН України. К.: Інтерсервіс, 2023. 308 с.; Харитонova О. І., Харитонов Є. О. Проблеми визначення правового статусу особи у цифровому середовищі. *Проблеми правового регулювання забезпечення особистих немайнових прав особи та прав на віртуальні активи в умовах цифровізації*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (10 травня 2025 р., Ужгород-Піза). Ужгород, 2025. С. 178-181.

<sup>2</sup> Харитонova О. І. Віртуальна власність». *ІТ-право*: практ. посіб. Київ: Норма права, 2025. С. 69-94; Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Концепція «комп'ютерної симуляції» як методологічна основа виникнення «віртуальної власності». *ІТ-право*: практ. посібн. Київ: Норма права, 2025. С. 69-74; Харитонova О. І., Харитонов Є. О. Віртуальна (цифрова) власність у світлі рекодифікації речового права. *Рекодифікація речового права*: збірник матеріалів XIV Міжнародного цивілістичного форуму (м. Київ, 16 травня 2025 р.). Одеса: Юридика, 2025. С. 162-167; Харитонova О. І., Харитонов Є. О. Віртуальна власність та право інтелектуальної власності. Спогади про Людину, Вченого, Цивіліста-епоху (до 85-річчя від Дня народження академіка Ярославни Миколаївни Шевченко). За заг. ред. Р. О. Стефанчука. К.: АртЕк, 2017. С. 335-347; Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Категорія «право власності» перед викликами цифрового світу. *Цивільне судочинство у світлі судової реформи в Україні*. Всеукр.наук.-практ.конф.до 90-річчя від дня народження Ю. С. Червоного (м. Одеса, 6 листоп. 2017 р.). Одеса: Фенікс, 2017. С. 21-25.

<sup>3</sup> Харитонova О. І., Харитонов Є. О. Інтернет речей: об'єкт чи суб'єкт правовідносин. *ІТ-право та цифрове суспільство*: матеріали Всеукр.конференції (м. Одеса, 24 листопада 2017 р.). Одеса: Юридична література, 2017. С. 5-8.

<sup>4</sup> Харитонova О. І., Харитонов Є. О. Цифрові права: до проблеми питання. *Незалежність України: права людини та національна безпека*: збірник матеріалів П'ятої міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 4 квітня 2025 року). Львів-Острого: 4Фемілі, 2025. С. 55-58.

<sup>5</sup> Харитонova О. І. Актуальні проблеми штучного інтелекту в праві інтелектуальної власності. *Юридичний вісник*. 2024. № 5; Харитонova О. І., Кирилук А. В., Галупова Л. І. Правові аспекти використання творів, створених штучним інтелектом. *The 23rd International scientific and practical conference "World ways and methods of improving outdated theories and trends"* (June 11 – 14, 2024) Zagreb, Croatia. International Science Group. 2024. 393 p. С. 143-146.

<sup>6</sup> Харитонova О., Харитонов Є., Харитонova Т., Григорьева Х. Штучний інтелект як правова категорія. *Костенко О., Харитонova О., Харитонов Є. Цифровізація, метавесвіт, штучний інтелект у контексті захисту прав людини та особи в Україні та світі*. 2025. С. 68-89. URL: <https://doi.org/10.69635/978-1-0690482-4-0-ch4>

ліз тих трансформацій, які відбуваються з традиційними категоріями цивільного права під впливом технологій штучного інтелекту. Розробляються проблеми віртуальної власності, результати досліджень якої представлені на міжнародній конференції у м. Вроцлав (Польща)<sup>1</sup>, проблеми штучного інтелекту тощо. Одним із здобутків є дисертація В. О. Токаревої на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук, присвячена проблемам правосуб'єктності особи у відносинах у мережі Інтернет.

Як зазначалося, на цих теренах активно розвивається перспективний напрямок досліджень стосовно бінарності (дуалізму) штучного інтелекту, який наразі формується у «Школу бінарності штучного інтелекту (**ЦИВІЛІСТИЧНА ШКОЛА БІНАРНОСТІ (ДУАЛІЗМУ) ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ**)».

Цей напрям (школа) буде репрезентований у окремій книзі, де будуть зібрані наукові праці правознавців, присвячені правовим проблемам штучного інтелекту як концепту.

## Висновки

Наукова цивілістична школа ІТ-права, що почала формуватися в НУ ОЮА, як реакція правознавців-науковців на Виклики інформаційного суспільства, близько 10 років тому, пройшла у своєму розвитку кілька етапів, чутливо реагуючи на запити теорії і практики у цій сфері, зокрема пов'язані з гібридною інформаційною війною, пандемією коронавірусу, повномасштабним вторгненням російських в Україну 24. 2022 року.

У процесі пошуку оптимальної методології дослідження науковцями використовувалися різні наукові методи у залежності від тих завдань, що поставали перед ними. Наразі базові засади наукових пошуків визначаються умовами гібридної війни, у якій інформаційним технологіям відводиться надзвичайно важлива роль. Відповідно до цього Школу найбільш точно характеризує найменування її як «прагматичної» або ж «соціологічної» цивілістичної школи ІТ-права, і з таких позицій визначаються її завдання на майбутнє.

<sup>1</sup> Charytonowa H., Charytonow Y. Własność wirtualna jako intelektualna własność.

**Ключові слова:** інформаційне суспільство, інформаційні технології, школа ІТ-права, гібридна війна, прагматична школа права, Інтернет, соціальні мережі, право власності, віртуальна власність, штучний інтелект.